

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
практики застосування
Верховним Судом
норм про субсидіарну відповідальність
у справах про банкрутство
(актуальна судова практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за липень – грудень 2021 року

ЗМІСТ

1. Субсидіарна відповідальність може бути покладена на засновника за наявності його вини у банкрутстві боржника. Законодавець визначив, що всі дії (бездіяльність) засновника повинні відбутись до моменту визнання його банкрутом 5
2. Власник (засновник) боржника та орган управління його майном зобов'язані передбачати можливість настання негативних наслідків для боржника і вчиняти передбачені законом заходи щодо запобігання його банкрутству. Надання засновником фінансової допомоги боржнику не доводить відсутності його вини у безоплатному вилученні майна за наявності непогашеної кредиторської заборгованості у боржника 8
3. На власника банкрута не покладається субсидіарна відповідальність, якщо ліквідатором не доведено вчинення суб'єктом відповідальності будь-яких дій, спрямованих на набуття майна за відсутності активів для розрахунку за набуте майно чи збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення, а також прийняття рішення про виведення активів боржника, внаслідок чого настала його неплатоспроможність 12
4. До засновника (учасника) товариства може бути застосована субсидіарна відповідальність у зв'язку з його бездіяльністю в органі управління боржником, що мало наслідком стійку неплатоспроможність боржника та відсутність у нього будь-яких активів для задоволення проведення вимог кредиторів на час проведення ліквідаційної процедури 15
5. Для застосування інституту субсидіарної відповідальності ліквідатору перед зверненням до суду необхідно провести детальний аналіз та встановити причинно-наслідковий зв'язок між діями директора та засновників банкрута і настанням негативних для кредиторів наслідків щодо непогашення їх вимог, тобто встановити форму вини 17
6. Звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі 19

7. Досліджуючи питання вини керівника боржника як його одноосібного виконавчого органу, суд має встановити, чи можливе неповне покладення на керівника боржників субсидіарної відповідальності у зв'язку з тим, які збитки боржникові було завдано з огляду на певні обставини, що не залежали від волі самого керівника 23
8. Якщо ліквідатор з посиланням на ті чи інші докази належно обґрунтував наявність підстав для притягнення особи до субсидіарної відповідальності та неможливість погашення вимог кредиторів внаслідок її дій (бездіяльності), на неї переходить тягар спростування цих тверджень ліквідатора 26

Перелік уживаних скорочень

ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
Закон про банкрутство	– Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КК України	– Кримінальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
КУзПБ	– Кодекс України з процедур банкрутства
ЦК України	– Цивільний кодекс України

1. Субсидіарна відповідальність може бути покладена на засновника за наявності його вини у банкрутстві боржника. Законодавець визначив, що всі дії (бездіяльність) засновника повинні відбутися до моменту визнання його банкрутом

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою Херсонської міської ради постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.2021 та ухвалу Господарського суду Херсонської області від 30.11.2020 у справі № 5024/1002/2012 про банкрутство Міського комунального підприємства "Херсонтеплокомуненерго" (далі – МКП "Херсонтеплокомуненерго") і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Херсонської області від 26.07.2012 МКП "Херсонтеплокомуненерго" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор банкрута звернувся до господарського суду із заявою про покладення на засновника боржника – Херсонську міську раду субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведення його до банкрутства через неправомірне виведення активів боржника та стягнення з неї 10 464 288, 40 грн.

Ухвалою Господарського суду Херсонської області від 30.11.2020, залишеною без змін постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.2021, заяву ліквідатора задоволено повністю.

При цьому суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, дійшов висновку, що неправомірні дії Херсонської міської ради щодо виведення активів боржника з його відання були тривалими і закінчились саме прийняттям рішення від 31.03.2015 № 1764 "Про закріплення за МКП "Херсонтеплоенерго" на праві господарського відання об'єктів нерухомості". Тож заява ліквідатора боржника про покладення на Херсонську міську раду субсидіарної відповідальності за борги підприємства-банкрута подана в межах позовної давності.

Відхиляючи доводи апеляційної скарги Херсонської міської ради про те, що МКП "Херсонтеплоенерго" є користувачем майна з вироблення та постачання теплової енергії, яке раніше перебувало у користуванні МКП "Херсонтеплокомуненерго", з дати підписання акта приймання-передачі основних засобів від 01.10.2001, суд апеляційної інстанції встановив, що саме з прийняттям рішень Херсонської міської ради від 22.11.2013 та від 31.03.2015 за МКП "Херсонтеплоенерго" було закріплено зазначене майно (котельні та тепlopункти) на праві господарського відання, а отже, зазначене майно вибуло з управління боржника саме через прийняття названих рішень.

Не погоджуючись з цими судовими рішеннями, Херсонська міська рада звернулася з касаційною скаргою, в якій просила їх скасувати і ухвалити нове рішення, яким у задоволенні заяви ліквідатора банкрута відмовити повністю.

ОЦІНКА СУДУ

Скасовуючи оскаржувані судові рішення та направляючи справу на новий розгляд до місцевого господарського суду, КГС ВС зазначив таке.

За приписами частини сьомої статті 77 ГК України казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Частиною першою статті 619 ЦК України встановлено, що договором або законом може бути передбачена поряд із відповідальністю боржника додаткова (субсидіарна) відповідальність іншої особи.

Відповідно до частини першої статті 215 ГК України у випадках, передбачених законом, суб'єкт підприємництва – боржник, його засновники (учасники), власник майна, а також інші особи несуть юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства про банкрутство, зокрема фіктивне банкрутство, приховування банкрутства або умисне доведення до банкрутства.

Згідно із частиною п'ятою статті 41 Закону про банкрутство (в редакції, чинній на момент звернення ліквідатора із заявою про покладення субсидіарної відповідальності) ліквідатору надано право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається як різниця між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями. Стягнені в порядку субсидіарної відповідальності суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому цим Законом.

Положеннями частини другої статті 61 КУзПБ передбачено аналогічне частині п'ятій статті 41 Закону про банкрутство правове регулювання субсидіарної відповідальності посадових осіб боржника та його засновників.

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійним цивільно-правовим видом відповідальності, який за заявою ліквідатора покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, за наявності підтвердження вини зазначених осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності. Для застосування такої відповідальності необхідним є встановлення судом таких складових елементів господарського правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення.

Для вирішення питання щодо кола необхідних і достатніх обставин, які мають бути доведені суб'єктом звернення (ліквідатором) і, відповідно, підлягають встановленню судом для покладення субсидіарної відповідальності, з огляду на диспозицію частини першої статті 215 ГК України, частини п'ятої статті 41 Закону

про банкрутство (частини другої статті 61 КУзПБ) та з урахуванням підстав для порушення справи про банкрутство, потребується конкретизація об'єктивної сторони правопорушення з доведення до банкрутства/банкрутства з вини відповідальних суб'єктів, за яке покладається субсидіарна відповідальність, зважаючи, зокрема, на сукупність таких обставин щодо боржника та дій (бездіяльності) відповідальних суб'єктів.

Відповідно до частини другої статті 61 КУзПБ (частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство) субсидіарна відповідальність може бути покладена на засновника за наявності його вини у банкрутстві боржника. Таким чином законодавець визначив, що всі дії (бездіяльність) засновника повинні відбуватися до моменту визнання його банкрутом.

Проте, як убачається з матеріалів справи, ні місцевий, ні апеляційний господарські суди не звернули уваги на вимоги наведених норм та не врахували, що рішення Херсонської міської ради від 22.11.2013 "Про закріплення за МКП "Херсонтеплоенерго" на праві господарського відання об'єктів нерухомості" та від 31.03.2015 № 1764 "Про закріплення за МКП "Херсонтеплоенерго" на праві господарського відання об'єктів нерухомості" були прийняті вже під час ліквідаційної процедури (після визнання боржника банкрутом постановою Господарського суду Херсонської області від 26.07.2012), а отже, у цьому випадку не можуть бути тими діями власника боржника та обставинами (у розумінні положень частини першої статті 619 ЦК України, частини першої статті 215 ГК України та частини другої статті 61 КУзПБ (частини п'ятої статті 41 Закону про банкрутство), що перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з доведенням боржника до банкрутства, факт якого вже встановлено судовим рішенням.

Крім того, ухвалюючи оскаржувані судові рішення, суди виходили з того, що строк позовної давності станом на 18.10.2016 (дату звернення ліквідатора із заявою про покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника на Херсонську міську раду) не сплив, оскільки вилучення активів МКП "Херсонтеплокомуненерго" та передача їх у господарське відання МКП "Херсонтеплоенерго" були тривалими і закінчилися саме прийняттям Херсонською міською радою рішення від 31.03.2015 № 1764. При цьому суди першої та апеляційної інстанцій на підтвердження своїх висновків зазначили, що рішенням Херсонського міського суду Херсонської області від 26.10.2016 в адміністративній справі № 766/1050/16-а рішення Херсонської міської ради від 31.03.2015 № 1764 "Про закріплення за МКП "Херсонтеплоенерго" на праві господарського відання об'єктів нерухомості" визнано незаконним та скасовано.

Однак суди залишили поза увагою, що на момент ухвалення судових рішень у цій справі рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 26.10.2016 у справі № 766/1050/16-а скасовано постановою Одеського апеляційного адміністративного суду від 19.04.2017, а постановою Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 24.07.2019 скасовано судові рішення першої та апеляційної інстанцій у справі № 766/1050/16-а, провадження у справі закрито

у зв'язку з тим, що справа підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

Отже, в оскаржуваних судових рішеннях місцевий та апеляційний суди послалися на судові рішення, яке було скасоване, що є порушенням норм процесуального права щодо допустимості доказів.

Із матеріалів справ не вбачається, а сторонами не зазначається, що на дату ухвалення оскаржуваних судових рішень рішення Херсонської міської ради від 31.03.2015 № 1764 було скасовано чи оскаржено ліквідатором банкрута в судовому порядку.

Матеріали справи свідчать про те, що суди першої та апеляційної інстанції не надали належної правової оцінки запереченням Херсонської міської ради щодо наявності ознак доведення до банкрутства боржника, не перевірили наведені нею аргументи про те, що борги МКП "Херсонтеплокомуненерго" виникли до прийняття Херсонською міською радою рішень про передачу об'єктів нерухомості та про відсутність причинно-наслідкового зв'язку між прийнятими міською радою рішеннями і виникненням боргів у МКП "Херсонтеплокомуненерго", які призвели до порушення провадження у справі про банкрутство, а також щодо обізнаності ліквідатора про відсутність на підприємстві боржника активів ще з 2007 року.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 21.07.2021 у справі № 5024/1002/2012 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98669161>.

2. Власник (засновник) боржника та орган управління його майном зобов'язані передбачати можливість настання негативних наслідків для боржника і вчиняти передбачені законом заходи щодо запобігання його банкрутству. Надання засновником фінансової допомоги боржнику не доводить відсутності його вини у безоплатному вилученні майна за наявності непогашеної кредиторської заборгованості у боржника

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою ліквідатора Комунального підприємства "Марганецьтепломережа" (далі – КП "Марганецьтепломережа") постанову Центрального апеляційного господарського суду від 15.07.2021 та ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 07.04.2021 у справі № 904/4928/17 про банкрутство КП "Марганецьтепломережа" і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Дніпропетровської області від 06.06.2019 КП "Марганецьтепломережа" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор банкрута звернувся до господарського суду із заявою про покладення субсидіарної відповідальності на засновника та керівника боржника; просив суд залучити до участі у справі виконавчий комітет Марганецької міської ради Дніпропетровської області; покласти субсидіарну відповідальність на власника КП "Марганецьтепломережа" та стягнути солідарно з Марганецької міської ради

Дніпропетровської області та виконавчого комітету Марганецької міської ради Дніпропетровської області на користь боржника кошти в розмірі 125 651 935,13 грн.

Ліквідатор стверджував, що Марганецька міська рада як власник боржника, вбачала з 2016 року кризовий стан неплатоспроможності боржника, однак не вживала належних, передбачених законодавством заходів для запобігання його банкрутству.

Ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 07.04.2021 заяву ліквідатора задоволено частково. Стягнуто солідарно з Марганецької міської ради Дніпропетровської області та виконавчого комітету Марганецької міської ради Дніпропетровської області на користь КП "Марганецьтепломережа" 1 377 018,72 грн. У задоволенні решти вимог ліквідатора відмовлено.

Задовольняючи частково заяву ліквідатора, місцевий господарський суд виходив з того, що матеріалами справи підтверджується вилучення на підставі рішень Марганецької міської ради у боржника майна (без відповідної компенсації боржнику за це майно) на загальну суму 1 377 013,72 грн, а між діями органу місцевого самоврядування та недостатністю майна банкрута для задоволення вимог кредиторів на зазначену суму існує прямий причинно-наслідковий зв'язок, встановлення якого є необхідним під час розгляду питання про покладення субсидіарної відповідальності.

Постановою Центрального апеляційного господарського суду від 15.07.2021 скасовано ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 07.04.2021 і ухвалено нове рішення, яким в задоволенні заяви ліквідатора відмовлено.

Судом апеляційної інстанції зроблено висновок, що з 2014 року фінансово-господарський стан КП "Марганецьтепломережа" мав стійку тенденцію до погіршення, тобто неплатоспроможність боржника виникла ще у 2014 році, задовго до прийняття Марганецькою міською радою рішень про припинення діяльності боржника та часткове вилучення його активів, що фактично було зумовлено неможливістю господарської діяльності в умовах існуючих тарифів та стійкої неплатоспроможності боржника, тобто прийняття цих рішень було не причиною неплатоспроможності боржника, а її наслідком.

Крім того, судом взято до уваги, що тариф, який був ринково обґрунтованим, не міг виставлятися споживачам продукції КП "Марганецьтепломережа" понад встановлений НКРЕ тариф, а Марганецька міська рада жодним чином не могла впливати на ціноутворення вартості теплоенергії, яка вироблялася боржником. Отже, нарощування заборгованості відбулося саме через затвердження тарифів, які були значно нижчими, ніж собівартість продукції у вигляді 1 Гкал тепла.

Також він зазначив, що з 2006 року Марганецькою міською радою здійснювалася фінансова підтримка КП "Марганецьтепломережа" з міського бюджету.

Не погоджуючись з цими судовими рішеннями, ліквідатор банкрута звернувся з касаційною скаргою, в якій просив їх скасувати і ухвалити нове рішення, яким покласти у повному обсязі субсидіарну відповідальність на власника КП "Марганецьтепломережа" – Марганецьку міську раду за зобов'язаннями названого

підприємства; стягнути солідарно з Марганецької міської ради та виконавчого комітету Марганецької міської ради на користь КП "Марганецьтепломережа" кошти у розмірі 125 651 935,13 грн.

ОЦІНКА СУДУ

Скасовуючи постанову апеляційного суду та залишаючи в силі ухвалу місцевого господарського суду, КГС ВС зазначив таке.

Частинами першою – четвертою статті 78 ГК України передбачено, що комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління. Орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції у межах, визначених цим Кодексом та іншими законодавчими актами. Майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство). Статутний капітал комунального унітарного підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу комунального унітарного підприємства визначається відповідною місцевою радою.

Розділом 4 Статуту КП "Марганецьтепломережа" передбачено, що майно підприємства є спільною власністю територіальної громади м. Марганця і закріплюється за підприємством на праві господарського відання. Відчуження засобів виробництва та іншого майна підприємства здійснюється за погодженням з власником у порядку, встановленому чинним законодавством України. Одержані в результаті відчуження зазначеного майна кошти надходять у повне господарське відання підприємства і спрямовуються виключно на інвестування виробничої діяльності підприємства.

Згідно із статтею 136 ГК України право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами. Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства. Щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власності. Суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника.

Водночас статтею 215 ГК України унормовано, що у випадках, передбачених законом, суб'єкт підприємництва – боржник, його засновники (учасники), власник

майна, а також інші особи несуть юридичну відповідальність за порушення вимог законодавства про банкрутство, зокрема фіктивне банкрутство, приховування банкрутства або умисне доведення до банкрутства. Умисним банкрутством визнається стійка неплатоспроможність суб'єкта підприємництва, викликана цілеспрямованими діями власника майна або посадової особи суб'єкта підприємництва, якщо це завдало істотної матеріальної шкоди інтересам держави, суспільства або інтересам кредиторів, що охороняються законом.

Визначене частиною другою статті 61 КУзПБ господарське правопорушення, за вчинення якого засновники (учасники, акціонери), керівник боржника та інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності поряд з боржником у процедурі банкрутства в разі відсутності майна боржника, має обґрунтовуватися судами шляхом встановлення складу такого правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони).

Об'єктивну сторону такого правопорушення становлять дії або бездіяльність певних фізичних осіб, пов'язаних з боржником, що призвели до відсутності у нього майнових активів для задоволення вимог кредиторів.

На відміну від КК України та КУпАП, у положеннях яких законодавець чітко визначив диспозицію кримінального та адміністративного порушення з доведення до банкрутства та фіктивного банкрутства, частина друга статті 61 КУзПБ має власну диспозицію (зміст) правопорушення: "банкрутство боржника з вини його засновників чи інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника-юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника...".

Однак законодавцем не конкретизовано, які саме дії чи бездіяльність становлять об'єктивну сторону такого правопорушення. Вирішуючи питання щодо кола обставин, які мають бути доведені суб'єктом звернення (ліквідатором) і підлягають встановленню судом для покладення субсидіарної відповідальності, суд повинен брати до уваги також положення частини першої статті 215 ГК України та підстави для порушення справи про банкрутство (стаття 1, стаття 34 КУзПБ), з огляду на які такими діями можуть бути: 1) вчинення суб'єктами відповідальності будь-яких дій, спрямованих на набуття майна, за відсутності активів для розрахунку за набуте майно чи збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення; 2) прийняття суб'єктами відповідальності рішення про виведення активів боржника, внаслідок чого настала неплатоспроможність боржника за його іншими зобов'язаннями; 3) прийняття суб'єктами відповідальності рішень, вказівок, Зспрямованих на вчинення майнових дій чи бездіяльність боржника щодо захисту власних майнових інтересів на користь інших юридичних осіб, що мало наслідком настання неплатоспроможності боржника.

Ураховуючи обставини щодо:

- створення КП "Марганецьтепломережа" для здійснення комерційної господарської діяльності із закріпленням за ним на праві господарського відання майна комунальної власності;
- вилучення у боржника майна за рішенням Марганецької міської ради від 29.09.2016 № 522-15/VII та передання його від боржника іншій юридичній особі, без вирішення питання про правонаступництво особи, яка отримала майнові активи боржника;
- відсутності активів у банкрута, за рахунок яких є можливим задоволення вимог кредиторів;
- прийняття протягом 2017–2018 років Марганецькою міською радою рішень про передачу об'єктів, які раніше належали боржнику, КП "Центр комунальних послуг та комунального майна територіальної громади м. Марганця" на приватизацію. При цьому отримані кошти не спрямовувались на погашення кредиторської заборгованості боржника –,

суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що сукупність зазначених обставин, дій та бездіяльності Марганецької міської ради, попри її обов'язок як власника та засновника боржника й органу управління майном боржника передбачати можливість настання негативних наслідків для боржника через вилучення у нього майна та вчиняти передбачені КУзПБ заходи щодо запобігання його банкрутству (стаття 4 Кодексу), перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з обставинами неможливості боржником здійснювати господарську діяльність та отримувати прибуток, що у подальшому створили одну з умов та підстав для визнання боржника банкрутом з неможливістю задовольнити кредиторські вимоги у межах справи про банкрутство за рахунок майна боржника.

Крім того, правильним є вірним висновок суду першої інстанції і стосовно того, що надання засновником фінансової допомоги боржнику не доводить відсутності його вини у безоплатному вилученні майна за наявності непогашеної кредиторської заборгованості у боржника.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 07.10.2021 у справі № 904/4928/17 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214088>.

3. На власника банкрута не покладається субсидіарна відповідальність, якщо ліквідатором не доведено вчинення суб'єктом відповідальності будь-яких дій, спрямованих на набуття майна за відсутності активів для розрахунку за набуте майно чи збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення, а також прийняття рішення про виведення активів боржника, внаслідок чого настала його неплатоспроможність

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою ліквідатора Державного комунального підприємства по побутовому обслуговуванню населення "Мрія" (далі – ДКП по побутовому обслуговуванню населення "Мрія") постанову Західного апеляційного господарського суду від 19.08.2021 у справі № 914/71/19 про

банкрутство ДКП по побутовому обслуговуванню населення "Мрія" і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Львівської області від 18.02.2019 ДКП по побутовому обслуговуванню населення "Мрія" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор звернувся до господарського суду із заявою про притягнення власника банкрута до субсидіарної відповідальності.

Заява обґрунтована тим, що власник банкрута – Бориславська міська рада Львівської області не вжила достатніх заходів на виконання обов'язку, спрямованого на запобігання неплатоспроможності підприємства. Його збитковість була відображена ще з 2014 року, і в подальшому підприємство працювало лише в збиток. Однак жодних рішень для вирішення цього питання власником прийнято не було; ціни на послуги були нижче статистичних, що й призвело до збитковості. Передумовою цього стала невідповідність наданих банкрутом послуг та цін рівню ринкових, на чому, зокрема, наголошував власник підприємства, проте жодних дієвих заходів вжито не було. Відсутність у банкрута статутного капіталу, ліквідних основних засобів та інших ресурсів, за рахунок яких підприємство могло здійснювати свою діяльність та вивести її на економічно вигідний рівень (станом на 2014 рік основні засоби були зношені на 97%).

Ухвалою Господарського суду Львівської області від 14.05.2021 відмовлено в задоволенні заяви ліквідатора про притягнення власника банкрута – Бориславської міської ради Львівської області до субсидіарної відповідальності.

Постановою Західного апеляційного господарського суду від 19.08.2021 скасовано ухвалу Господарського суду Львівської області від 14.05.2021 і ухвалено нове рішення, яким в задоволенні заяви ліквідатора відмовлено.

Не погоджуючись з прийнятою постановою, ліквідатор боржника звернувся з касаційною скаргою, в якій просив її скасувати і ухвалити нове судове рішення, яким заяву ліквідатора задовольнити і стягнути з Бориславської міської ради Львівської області на користь банкрута кошти в сумі 84 513,91 грн.

ОЦІНКА СУДУ

Залишаючи без змін постанову суду апеляційної інстанції, КГС ВС зазначив таке.

Суд апеляційної інстанції, звертаючись до правових висновків КГС ВС, наведених у постановках від 16.06.2020 у справі № 910/21232/16, від 30.01.2018 у справі № 923/862/15, від 05.02.2019 у справі № 923/1432/15 та від 10.03.2020 у справі № 902/318/16, правильно зазначив, що законодавцем не конкретизовано, які саме дії чи бездіяльність становлять об'єктивну сторону такого правопорушення. Вирішуючи питання щодо кола обставин, які мають бути доведені суб'єктом звернення (ліквідатором) і підлягають встановленню судом для покладення субсидіарної відповідальності, суд повинен брати до уваги також положення частини першої статті 215 ГК України та підстави для порушення справи про банкрутство (стаття 1, стаття 34 КУзПБ), з огляду на які такими діями можуть бути: 1) вчинення суб'єктами відповідальності будь-яких дій, спрямованих на набуття майна,

за відсутності активів для розрахунку за набуте майно чи збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення; 2) прийняття суб'єктами відповідальності рішення про виведення активів боржника, внаслідок чого настала неплатоспроможність боржника за його іншими зобов'язаннями; 3) прийняття суб'єктами відповідальності рішень, вказівок, спрямованих на вчинення майнових дій чи бездіяльність боржника щодо захисту власних майнових інтересів на користь інших юридичних осіб, що мало наслідком настання неплатоспроможності боржника.

Відповідно до частини другої статті 61 КУЗПБ на ліквідатора покладається обов'язок доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) суб'єкта відповідальності і негативними наслідками (неплатоспроможністю боржника та відсутністю майна для задоволення вимог його кредиторів у процедурі банкрутства). Установлення такого причинно-наслідкового зв'язку також належить до об'єктивної сторони цього правопорушення.

Суди попередніх інстанцій встановили, що Бориславська міська рада Львівської області як власник не мала права втручатися в господарську діяльність боржника, зокрема щодо встановлення платних послуг підприємства, а лише шляхом проведення планових та позапланових перевірок фінансово-господарської діяльності мала право давати рекомендації щодо покращення фінансового стану підприємства і проведення дій щодо погашення боргів та ненарощення нових. У свою чергу, обов'язки щодо проведення перевірок та надання рекомендацій для покращення діяльності міська рада виконувала.

Суд апеляційної інстанції також встановив, що ліквідатор не долучив до матеріалів справи звіту за результатами проведення аналізу фінансово-господарської діяльності неплатоспроможного підприємства (висновки про наявність ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, рекомендації щодо подальшого розвитку підприємства) за три роки до дати порушення справи про банкрутство в разі наявності ознак неправомірних дій відповідальних осіб боржника, що призвели до його стійкої фінансової неспроможності, у зв'язку з чим боржник був не в змозі задовольнити в повному обсязі вимоги кредиторів або сплатити обов'язкові платежі, відповідно до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 за № 1361).

З огляду на викладене суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що ліквідатором не доведено вчинення суб'єктом відповідальності будь-яких дій, спрямованих на набуття майна за відсутності активів для розрахунку за набуте майно чи збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення, а також прийняття суб'єктом відповідальності

рішення про виведення активів боржника, внаслідок чого настала неплатоспроможність боржника.

У зв'язку з цим КГС ВС погодився із судом апеляційної інстанції про відсутність підстав для притягнення Бориславської міської ради Львівської області до субсидіарної відповідальності.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 14.12.2021 у справі № 914/71/19 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102147733>.

4. До засновника (учасника) товариства може бути застосована субсидіарна відповідальність у зв'язку з його бездіяльністю в органі управління боржником, що мало наслідком стійку неплатоспроможність боржника та відсутність у нього будь-яких активів для задоволення вимог кредиторів на час проведення ліквідаційної процедури

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою Exalo Drilling S.A. постанову Східного апеляційного господарського суду від 20.04.2021 та ухвалу Господарського суду Полтавської області від 11.02.2021 у справі № 917/1500/18(917/1932/20) про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю "УПСК Діамент" (далі – ТОВ "УПСК Діамент") і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Полтавської області від 17.10.2019 ТОВ "УПСК Діамент" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор банкрута звернувся до господарського суду із заявою про покладення на засновника–керівника ТОВ "УПСК Діамент" – ОСОБА_2 та засновника ТОВ "УПСК Діамент" – ОСОБА_1 субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у зв'язку із доведенням його до банкрутства.

Ухвалою Господарського суду Полтавської області від 11.02.2021, залишеною без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 20.04.2021, заяву ліквідатора задоволено частково. Покладено субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника – ТОВ "УПСК Діамент" на його керівника–засновника ОСОБА_2 і стягнуто з нього на користь банкрута 109 660 450,79 грн. Заяву ліквідатора в частині вимог до ОСОБА_1 залишено без задоволення.

Не погоджуючись з цими судовими рішеннями, Exalo Drilling S.A. звернулося з касаційною скаргою, в якій просило їх скасувати і ухвалити нове рішення, яким покласти субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника на співвласника ТОВ "УПСК Діамент" ОСОБА_1 в розмірі 109 660 450,79 грн.

ОЦІНКА СУДУ

Скасовуючи оскаржувані судові рішення та направляючи справу на новий розгляд до місцевого господарського суду, КГС ВС зазначив про таке.

Аналіз норм статті 619 ЦК України, статті 215 ГК України, статті 61 КУзПБ свідчить, що після визнання боржника банкрутом, за наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника, погашення

заборгованості банкрута є неможливим внаслідок дій та (або) бездіяльності засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, допоки такі особи не доведуть протилежного.

Проте, судами першої та апеляційної інстанцій не було враховано, що не лише неправомірні дії осіб, що контролюють боржника, але і їх бездіяльність, що призвела до неплатоспроможності товариства, порушення прав та інтересів кредиторів, є підставою для покладення на таких осіб субсидіарної відповідальності.

Відповідно до статті 211 ГК України засновники (учасники) суб'єкта підприємництва, власник майна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, у межах своїх повноважень зобов'язані вживати своєчасних заходів щодо запобігання його банкрутству.

Розглядаючи спір у цій справі, суди мали належним чином перевірити доводи ліквідатора банкрута про те, що підставою для субсидіарної відповідальності ОСОБА_1 є його бездіяльність як співзасновника ТОВ "УПСК Діамент", яка призвела до неплатоспроможності товариства, оскільки, володіючи часткою у 50% статутного капіталу, ОСОБА_1 мусила здійснювати належний контроль за діяльністю товариства.

КГС ВС зазначив, що засновник (учасник) має законодавчо визначене право отримувати інформацію про господарську діяльність товариства, а отже, ОСОБА_1 мала можливість ознайомитися з річною фінансовою звітністю товариства, вживати заходів для проведення аудиту, а враховуючи її право брати участь у розподілі прибутку товариства, мала бути обізнаною з фінансовою ситуацією, що склалася в ТОВ "УПСК Діамент".

Попередніми судовими інстанціями наведеного не було перевірено, а також не враховано, що до засновника (учасника) товариства може бути застосована субсидіарна відповідальність у зв'язку з його бездіяльністю в органі управління боржником, що мало наслідком стійку неплатоспроможність боржника та відсутність у нього будь-яких активів на час проведення ліквідаційної процедури для задоволення вимог кредиторів. При цьому суди не взяли до уваги, що притаманною ознакою цивільно-правової відповідальності є те, що особа-відповідач повинна довести відсутність своєї вини.

Отже, аргументи касаційної скарги про те, що не лише дії учасника (керівника) банкрута, а й бездіяльність таких осіб може бути підставою для покладення субсидіарної відповідальності у зв'язку з доведенням товариства до банкрутства, знайшли підтвердження під час касаційного перегляду.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 28.07.2021 у справі № 917/1500/18(917/1932/20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98851458>.

5. Для застосування інституту субсидіарної відповідальності ліквідатору перед зверненням до суду необхідно провести детальний аналіз і встановити причинно-наслідковий зв'язок між діями директора та засновників банкрута і настанням негативних для кредиторів наслідків щодо непогашення їх вимог, тобто визначити форму вини

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою Акціонерного товариства "Державний експортно-імпортний банк України" постанову Центрального апеляційного господарського суду від 11.05.2021 та ухвалу Господарського суду Запорізької області від 27.01.2021 у справі № 25/62/09 про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю "Мелітопольський завод підшипників сковзання" (далі – ТОВ "Мелітопольський завод підшипників сковзання") і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Запорізької області від 16.03.2009 ТОВ "Мелітопольський завод підшипників сковзання" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ухвалою Господарського суду Запорізької області від 27.01.2021, залишеною без змін постановою Центрального апеляційного господарського суду від 11.05.2021, затверджено звіт ліквідатора та ліквідаційний баланс банкрута. ТОВ "Мелітопольський завод підшипників сковзання", який є банкрутом, ліквідовано. Провадження у справі закрито. Вимоги, не погашені у зв'язку з недостатністю майна, вирішено вважати погашеними.

Не погоджуючись з цими судовими рішеннями, АТ "Державний експортно-імпортний банк України" звернулося з касаційною скаргою, в якій просило їх скасувати, а справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

ОЦІНКА СУДУ

Залишаючи без змін оскаржувані судові рішення, зокрема в частині розгляду питання про покладення субсидіарної відповідальності на керівника та засновників банкрута, КГС ВС зазначив про таке.

Визначене нормами частини другої статті 61 КУзПБ правопорушення, за вчинення якого покладається такий вид цивільної відповідальності як субсидіарна, має співвідноситися із наявністю необхідних умов (елементів), які є підставою для застосування цього виду відповідальності.

Об'єктом зазначеного правопорушення та захисту при покладенні субсидіарної відповідальності є права кредиторів на задоволення вимог до боржника, що залишилися незадоволеними у справі про банкрутство.

Суб'єктами правопорушення (субсидіарної відповідальності), що може бути покладена у справі про банкрутство за заявою ліквідатора, є засновники (учасники, акціонери) або інші особи, у тому числі керівник боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначити його дії, за умови існування вини цих осіб у банкрутстві боржника, тобто вчиненні

суб'єктом (суб'єктами) субсидіарної відповідальності винних дій, що призвели до банкрутства боржника.

При цьому одним з визначальних критеріїв для цієї відповідальності є причинно-наслідковий зв'язок між діями/бездіяльністю цих осіб і наслідками у вигляді доведення боржника до банкрутства та банкрутства, за умови наявності винних дій цих осіб (суб'єктивна сторона).

Тому дослідження обставин поведінки (дій чи бездіяльності), яка повинна перебувати у причинно-наслідковому зв'язку щодо порушення, передбаченого частиною другою статті 61 КУзПБ, а також встановлення вини суб'єктів субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство здійснюються судом, що вирішує спір про субсидіарну відповідальність у справі про банкрутство.

Щодо об'єктивної сторони порушення для покладення на суб'єктів субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство, то на відміну від норм КК України та КУпАП, в нормах яких законодавець конкретно навів диспозицію кримінального та адміністративного порушення норм законодавства про банкрутство (зокрема, з доведення до банкрутства, за які особа притягається до кримінальної відповідальності), частина друга статті 61 КУзПБ хоча і містить диспозицію (зміст) правопорушення – "доведення до банкрутства", за яке передбачена "санкція" у вигляді субсидіарної відповідальності, однак не конкретизує дії/бездіяльність суб'єктів цієї відповідальності, які вказують (доводять) на його існування.

Тож для вирішення питання щодо кола необхідних і достатніх обставин, які мають бути доведені суб'єктом звернення (ліквідатором) та, відповідно, підлягають встановленню судом для покладення субсидіарної відповідальності, КГС ВС конкретизує об'єктивну сторону правопорушення з доведення до банкрутства або банкрутства з вини відповідальних суб'єктів, за які покладається субсидіарна відповідальність, зважаючи зокрема, на сукупність таких обставин щодо боржника та дій (бездіяльності) відповідальних суб'єктів:

1) вчинення суб'єктами відповідальності за відсутності у боржника будь-яких активів будь-яких дій/бездіяльності, спрямованих на набуття/збільшення кредиторської заборгованості боржника без наміру її погашення (вказівка на вчинення правочину без наміру його реального виконання боржником через відсутність матеріальних, фінансових, інформаційних, технічних, кадрових ресурсів; невиконання податкових зобов'язань, бездіяльність щодо стягнення дебіторської заборгованості тощо). При цьому не забезпечені реальними активами внески до статутного фонду боржника активами не вважаються;

2) прийняття суб'єктами відповідальності рішень, вказівок на вчинення майнових дій з виведення активів боржника за наявності у боржника заборгованості та за відсутності будь-яких інших ресурсів (перспектив їх отримання боржником) для погашення заборгованості боржника, що вказує на мету – ухилення від погашення боржником заборгованості та її збільшення;

3) прийняття суб'єктами відповідальності рішень, вказівок на вчинення дій/бездіяльності з набуття/збільшення кредиторської заборгованості боржника в один і той самий період часу (податковий період тощо) або з незначним проміжком

часу з прийняттям рішення, вказівкою на вчинення майнових дій з виведення активів боржника за відсутності будь-яких інших ресурсів (перспектив їх отримання боржником) для погашення заборгованості боржником.

Отже, для застосування інституту субсидіарної відповідальності ліквідатору, перед зверненням до суду необхідно провести детальний аналіз і встановити причинно-наслідковий зв'язок між діями директора та засновників банкрута і настанням негативних для кредиторів наслідків щодо непогашення їх кредиторських вимог, тобто визначити форму їх вини.

При цьому відсутність (ненадання) належних доказів на підтвердження елементів/складових об'єктивної сторони порушення, тобто дій/бездіяльності конкретної особи (суб'єкта) відповідальності, що вказують на доведення до банкрутства або банкрутства, спростовує існування об'єктивної сторони порушення з доведення до банкрутства (банкрутства), і, відповідно, позбавляє суд підстав визначити суб'єктів відповідальності, встановити вину в діях/бездіяльності цих осіб та покласти субсидіарну відповідальність на її суб'єктів.

Зважаючи на викладене та враховуючи, що ліквідатором не встановлено обставин доведення до банкрутства з огляду на відсутність доказів заволодіння будь-ким із зазначених осіб майном та коштами боржника, прийняття рішень, спрямованих на таке зменшення активів боржника, що призвели до банкрутства боржника, КГС ВС погодився з висновками судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для покладення на керівника та засновників банкрута субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 19.08.2021 у справі № 25/62/09 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123185>.

6. Звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою АТ "Державний експортно-імпорتنний банк України" постанову Північного апеляційного господарського суду від 20.05.2021 та ухвалу Господарського суду міста Києва від 11.11.2020 у справі № 910/3438/13 про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю "Фактор Коммерс" (далі – ТОВ "Фактор Коммерс") і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду міста Києва від 20.10.2014 ТОВ "Фактор Коммерс" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ухвалою Господарського суду міста Києва від 11.11.2020, залишеною без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 20.05.2021, затверджено звіт ліквідатора та ліквідаційний баланс ТОВ "Фактор Коммерс"; ліквідовано банкрута; зобов'язано ліквідатора, орган державної реєстрації і орган статистики провести відповідні дії з виключення юридичної особи банкрута з Єдиного

державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань; провадження у справі № 910/3438/13 закрито; дію мораторію припинено.

Не погоджуючись з цими судовими рішеннями, АТ "Укрексімбанк" звернулося з касаційною скаргою, в якій просило їх скасувати та направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції.

ОЦІНКА СУДУ

Скасовуючи оскаржувані судові рішення та направляючи справу на новий розгляд до місцевого господарського суду, КГС ВС зазначив про таке.

Звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі (аналогічний висновок викладено у постанові КГС ВС від 17.06.2020 у справі № 924/669/17).

Притягнення винних у доведенні до банкрутства осіб до субсидіарної відповідальності є механізмом відновлення порушених прав кредиторів, а також стимулюванням добросовісної поведінки засновників, керівників та інших осіб, пов'язаних з боржником, і, як наслідок недопущення здійснення права власності на шкоду інших осіб.

Першочерговою метою застосування цього механізму є створення для кредиторів у межах справи про банкрутство додаткових гарантій захисту їх прав, законних інтересів та задоволення вимог, що відповідає загальній меті процедур банкрутства та кореспондується з обов'язком здійснення ліквідатором всієї повноти передбачених законом повноважень і заходів, спрямованих на досягнення цієї мети у ліквідаційній процедурі.

Юридичним механізмом досягнення такої мети та недопущення використання юридичної особи як інструменту безпідставного збагачення за чужий рахунок є притягнення винних осіб у доведенні боржника до банкрутства, які використовували таку особу як прикриття ("вуаль") для досягнення своїх цілей (отримання доходів, матеріальної вигоди, зокрема, через зловживання правом тощо), до додаткової (субсидіарної) відповідальності і стягнення на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі кредиторських вимог (подібний за змістом висновок викладено в постанові КГС ВС від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16).

Отже, саме детальний аналіз ліквідатором фінансового стану банкрута у поєднанні з дослідженням ним підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство дасть змогу ліквідатору банкрута виявити наявність чи відсутність дій засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника щодо доведення до банкрутства юридичної особи (висновок викладено в постановках КГС ВС від 30.10.2019 у справі № 906/904/16, від 02.09.2020 у справі № 923/1494/15, від 24.02.2021 у справі № 902/1129/15 (902/579/20)).

КГС ВС наголошує на відсутності заборони для покладення субсидіарної відповідальності на суб'єктів відповідальності, якщо на час порушення/здійснення провадження у справі про банкрутство їх повноваження припинилися. Час, що минув з дати припинення повноважень суб'єктів відповідальності до дати порушення

справи про банкрутство боржника, не є вирішальним чинником, що впливає на встановлення складу об'єктивної сторони правопорушення, однак має враховуватися судами поряд з іншими обставинами справи при встановленні причинно-наслідкового зв'язку між винними діями суб'єкта відповідальності та настанням негативних наслідків у боржника, які є підставою субсидіарної відповідальності (зокрема, встановлення обставин щодо можливості усунення таких негативних наслідків іншими посадовими особами боржника, які були наділені управлінськими функціями щодо боржника після припинення повноважень суб'єкта відповідальності, однак не вчинили належних дій з усунення негативних наслідків).

Для з'ясування ознак доведення до банкрутства ліквідатор має проаналізувати сукупність правочинів та інших юридичних дій, здійснених під впливом (вказівкою) керівника, засновників (учасників) боржника, інших осіб, а також їх бездіяльність, що сприяли виникненню кризової ситуації, її розвитку і переходу в стадію банкрутства боржника.

Статтею 61 КУзПБ із 21.10.2019, статтею 41 Закону про банкрутство до 21.10.2019 закріплено правову презумпцію субсидіарної відповідальності осіб, що притягуються до неї, складовими якої є недостатність майна ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів та наявність ознак доведення боржника до банкрутства.

Однак зазначена презумпція є спростовною, оскільки передбачає можливість цих осіб довести відсутність своєї вини у банкрутстві боржника та уникнути відповідальності. Спростовуючи названу презумпцію, особа, яка притягується до відповідальності, має право довести свою добросовісність, підтвердивши, зокрема, оплатне придбання активу боржника на умовах, на яких за порівняних обставин зазвичай укладаються аналогічні правочини, та довівши, що вчинені за її участі (впливу) операції приносять дохід, відображені відповідно до їх дійсного економічного змісту, а отримана боржником вигода обумовлена розумними економічними чинниками.

У цьому разі відсутність в осіб, які притягуються до субсидіарної відповідальності, зацікавленості в наданні документів, що відображають реальний стан справ і дійсний господарський оборот, не повинна знижувати правову захищеність кредиторів під час необґрунтованого порушення їх прав. Тому якщо ліквідатор з посиланням на ті чи інші докази належно обґрунтував наявність підстав для притягнення особи до субсидіарної відповідальності та неможливість погашення вимог кредиторів унаслідок її дій (бездіяльності), на неї переходить тягар спростування цих тверджень ліквідатора, з урахуванням чого вона має довести, чому письмові документи та інші докази ліквідатора не можуть бути прийняті для підтвердження його доводів, надавши свої докази і пояснення щодо того, як насправді здійснювалася господарська діяльність.

Отже, поданий на затвердження звіт ліквідатора з додатками має включати обґрунтовані висновки щодо наявності/відсутності підстав покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства, підтвержені як аналізом фінансового стану банкрута, так і безпосереднім

дослідженням підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство та сукупності правочинів, інших юридичних дій, здійснених під впливом винних осіб, а також їх бездіяльності, що сприяли виникненню кризової ситуації, її розвитку і переходу в стадію банкрутства боржника.

Під час затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу висновки ліквідатора щодо відсутності підстав покладення субсидіарної відповідальності на пов'язаних з боржником осіб підлягають перевірці господарським судом щодо їх правомірності, повноти та обґрунтованості, з наведенням відповідної мотивованої оцінки в ухвалі суду за результатами розгляду звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Однак суди попередніх інстанцій зазначеного не врахували, обмежившись відтворенням відповідних висновків ліквідатора, без надання мотивованої оцінки їх обґрунтованості за результатами дослідження у цьому аспекті повноти здійснення ліквідатором аналізу фінансового стану банкрута, підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство та сукупності правочинів, інших юридичних дій, здійснених під впливом його засновників (учасників) керівника або інших осіб, а також їх бездіяльності, що сприяли виникненню кризової ситуації, її розвитку і переходу в стадію банкрутства боржника.

Принцип безсумнівної повноти дій ліквідатора встановлює, зокрема, критерій обґрунтованості сумнівів щодо повноти дій ліквідатора і покладає на особу, яка оспорує дотримання цієї домінанти, обов'язок обґрунтовувати, що саме не вчинив ліквідатор і як це вплинуло на результат формування ліквідаційної маси (висновки, викладені у постановах КГС ВС від 06.06.2018 у справі № 904/4863/13, від 28.11.2019 у справі № 904/6144/16, від 10.12.2020 у справі № 916/95/18).

Завданням ліквідатора у ліквідаційній процедурі є не проста констатація факту відсутності майна, а дієвий і належний пошук майна банкрута. Отже, під час ліквідаційної процедури ліквідатор має здійснювати заходи спрямовані на пошук, виявлення і повернення майна, яке перебуває у третіх осіб. Крім того, ліквідатор має здійснювати обґрунтовані і логічні дії, а також надсилати запити до відповідних органів, з урахуванням минулої діяльності банкрута. При цьому кількість запитів не є критерієм якості роботи ліквідатора. Таким критерієм є наповнення ліквідаційної маси (висновки, сформульовані у постановах КГС ВС від 31.10.2018 у справі № 903/975/14, від 27.02.2020 у справі № 910/21227/16, від 25.06.2020 у справі № 44/484-б).

Звіт та ліквідаційний баланс як підсумковий документ, що подається ліквідатором господарському суду у зв'язку із закінченням ліквідаційної процедури, не може бути затверджений господарським судом за відсутності доказів аналізу ліквідатором первісної бухгалтерської документації боржника, а також, за відсутності аналізу судом дій ліквідатора щодо виявлення майна банкрута що підлягає включенню до ліквідаційної маси, пошуку нерухомого, рухомого майна банкрута і дебіторської заборгованості (висновок, викладений у постановах КГС ВС від 29.03.2018 у справі № Б-39/134-10, від 26.07.2018 у справі № 904/9631/15, від 27.10.2020 у справі № 28/29-б-43/212-2012).

Тож висновки судів попередніх інстанцій про повноту вжитих ліквідатором заходів для виявлення активів боржника та відсутності підстав для покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства є передчасними і зробленими без належного з'ясування обставин справи, всебічної та повної оцінки доводів скаржника та сукупності наявних в матеріалах справи доказів.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 02.09.2021 у справі № 910/3438/13 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99602622>.

7. Досліджуючи питання вини керівника боржника як його одноосібного виконавчого органу, суд має встановити, чи можливе неповне покладення на керівника боржника субсидіарної відповідальності у зв'язку з тим, які збитки боржникові було завдано з огляду на певні обставини, що не залежали від волі самого керівника

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою ОСОБА_1 постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 14.07.2021 у справі № 923/719/17 про банкрутство ПП "Студія Тир Фільм" і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Херсонської області від 22.12.2017 визнано ПП "Студія Тир Фільм" банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор банкрута звернувся до господарського суду із заявою про покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника на осіб, що є засновниками, виконували повноваження керівників та інших осіб, які мали право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мали можливість іншим чином визначати дії боржника, а саме на ОСОБА_2, ОСОБА_1, ОСОБА_3, ОСОБА_4.

Заява мотивована наявністю підстав для покладення субсидіарної відповідальності на визначених осіб, які з моменту отримання від ініціюючого кредитора державних коштів на виготовлення фільму "Зона", незважаючи на обов'язок приймати необхідні управлінські та організаційні рішення для запобігання банкрутства боржника, вчинили дії з нецільового використання отриманих державних коштів на користь третіх осіб, тобто неефективні та протизаконні дії, а також подальшу бездіяльність щодо боржника, що призвело до його неспроможності та визнання банкрутом за відсутності майнових активів боржника, за рахунок яких можливе формування ліквідаційної маси та задоволення вимог ініціюючого кредитора, що підтверджується відповідними судовими рішеннями.

ОСОБА_1 заявила про застосування у спірних правовідносинах позовної давності, що спливла з огляду на розірвання у 2012 році договору, заборгованість за яким стала підставою для вимог про субсидіарну відповідальність, а також в задоволенні заяви ліквідатора про покладення на ОСОБА_1 субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника.

Справа переглядалася судами неодноразово.

За результатами нового розгляду Господарський суд Херсонської області ухвалою від 01.04.2021 залишив без задоволення заяву ліквідатора в частині покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника на ОСОБА_1.

Ухвала суду мотивована тим, що відповідні аргументи ліквідатора та ініціюючого кредитора не відповідають фактичним обставинам справи і вимогам закону, а докази у справі підтверджують факт виконання боржником умов договору на виробництво та поширення фільму "Зона". При цьому суд виходив з того, що розмір заявлених ліквідатором вимог визначений без урахування фактичної вартості майна боржника у ліквідаційній масі, а саме частини відзнятого, але непроявленого матеріалу до фільму "Зона", який перебуває на зберіганні в холодильній камері Державного підприємства "Національний центр Олександра Довженка" та вартість якого у проявленому та непроявленому вигляді істотно різниться і на цей час не визначена.

Постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 14.07.2021 скасовано ухвалу Господарського суду Херсонської області від 01.04.2021, частково задоволено заяву ліквідатора, стягнуто з ОСОБА_1 на користь боржника 7 008 474,20 грн; у задоволенні вимог щодо покладення субсидіарної відповідальності на ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 відмовлено.

Постанова суду мотивована наявністю підстав для задоволення заяви ліквідатора в частині покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника на ОСОБА_1 в сумі 7 008 474,20 грн, яка є різницею між сумами вимог кредитора (7 015 975,70 грн) і ліквідаційної маси (7 501,50 грн – ринковою вартістю непроявлених плівок), оскільки основною причиною доведення боржника до банкрутства стало невиконання ним зобов'язань за договором на виробництво та поширення фільму "Зона" на умовах державного замовлення від 27.12.2006 № 325, на час укладення якого у боржника не було коштів у сумі 10 550 936 грн, за рахунок яких він зобов'язався створити фільм "Зона", однак не створив, оскільки окремі відзняті в процесі здійснення зйомок кінопроєкту епізоди (робочі непроявлені кіноматеріали), які зберігаються на Державному підприємстві "Національний центр Олександра Довженка", не є фільмом.

Висновок про незадоволення вимог про покладення субсидіарної відповідальності на ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 мотивований недоведенням вини цих осіб.

Відхилення судом апеляційної інстанції заяви ОСОБА_1 про застосування позовної давності мотивовано зверненням ліквідатора з відповідною заявою у межах позовної давності, що у спірних правовідносинах обчислюється з 22.12.2017 – дати призначення арбітражного керуючого ліквідатором боржника.

Не погоджуючись з постановою суду апеляційної інстанції, ОСОБА_1 звернулася з касаційною скаргою, в якій просила її скасувати, а ухвалу суду першої інстанції залишити в силі.

ОЦІНКА СУДУ

Залишаючи постанову суду апеляційної інстанції без змін, КГС ВС зазначив про таке.

Досліджуючи питання вини керівника боржника як його одноосібного виконавчого органу, суд має встановити, чи можливе у розрізі можливості неповне покладення на керівника боржника субсидіарної відповідальності у зв'язку з тим, що збитки боржникові було завдано з огляду на певні обставини, які не залежали від волі самого керівника.

Щодо законності втручання держави у майнові права керівника боржника як фізичної особи, та чинне національне галузеве законодавство у сфері банкрутства з 01.01.2000 містить у собі інститут субсидіарної відповідальності керівника та інших осіб за боргами боржника, що унеможлиблює посилення відповідача на його необізнаність про наслідки можливості покладення на нього субсидіарної відповідальності. При цьому загальне спрямування такого інституту вбачається у приватно-правовому розрізі у контексті необхідності спонукання суб'єктів господарювання до добросовісної поведінки, яка матиме на меті погашення боргів перед кредиторами – особами приватного права, і він має публічно-правову сферу застосування, яка зводиться до неприпустимості доведення боржника до банкрутства, фіктивного банкрутства, а також ухилення від сплати податків шляхом доведення боржника до банкрутства та фіктивного банкрутства як інструментів досягнення такої мети.

Балансування інтересів керівника боржника з огляду на фундаментальні його права та загальні інтереси суспільства КГС ВС вбачає у необхідності у кожному окремому випадку з урахуванням пояснень та заперечень відповідача визначити той розмір субсидіарної відповідальності, який має бути покладений на нього. При цьому згідно із загальним підходом практики Європейського суду з прав людини (рішення у справах "Лекіч проти Словенії" від 11.12.2018, "Буссутіл проти Мальти" від 03.06.2021) сама по собі презумпція національного законодавства щодо відповідальності керівника за всі зобов'язання очолюваної ним компанії не суперечить принципам, закладеним у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. При цьому справа "Лекіч проти Словенії" стосувалася сплати комерційної заборгованості, а справа "Буссутіл проти Мальти" – сплати податків, однак загальний підхід щодо можливості притягнення керівника до субсидіарної відповідальності перед третіми особами залишається незмінним.

КГС ВС погодився з висновками апеляційного суду про доведення наявності у діях колишнього керівника (директора) банкрута – ОСОБА_1 об'єктивної сторони господарського правопорушення у вигляді його бездіяльності і причинно-наслідкового зв'язку з наслідками у вигляді доведення боржника до банкрутства через бездіяльність його засновника та власника (до 2017 року) – ОСОБА_1 у вжитті своєчасних заходів щодо запобігання виникненню боргу перед кредитором за договором, що не був погашений та став підставою для ініціювання цієї справи про банкрутство і, відповідно, припинення його діяльності та банкрутства.

Щодо правил обчислення позовної давності КГС ВС зазначив, що ухвалення господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом є тією обставиною, яка свідчить, що ліквідатор довідався або міг довідатися про наявність ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника з вини його

засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 14.09.2021 у справі № 923/719/17 можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99860459>.

8. Якщо ліквідатор з посиланням на ті чи інші докази належно обґрунтував наявність підстав для притягнення особи до субсидіарної відповідальності та неможливість погашення вимог кредиторів унаслідок її дій (бездіяльності), на неї переходить тягар спростування цих тверджень ліквідатора

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою ліквідатора Товариства з обмеженою відповідальністю "Ренді" (далі – ТОВ "Ренді") постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 09.09.2021 у справі № 916/313/20 про банкрутство ТОВ "Ренді" і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Одеської області від 07.07.2020 ТОВ "Ренді" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор банкрута звернувся до господарського суду із заявою про покладення субсидіарної відповідальності на посадових осіб боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства і просив стягнути з ОСОБА_1 на користь ТОВ "Ренді" 10 188 051,42 грн, з ОСОБА_2 – 20 022,92 грн.

Ухвалою Господарського суду Одеської області від 20.04.2021 заяву ліквідатора задоволено.

Постановою Південно-західного апеляційного господарського суду від 09.09.2021 скасовано ухвалу суду першої інстанції та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні заяви ліквідатора банкрута відмовлено.

Постанова мотивована тим, що згідно з даними інвентаризації ТОВ "Ренді" обсяги дебіторської заборгованості, які можна було б віднести до активів з метою визначення рівня платоспроможності боржника, відсутні. У матеріалах справи відсутні будь-які первинні документи, які б підтверджували факт існування чи вибуття дебіторської заборгованості, на яку посилався ліквідатор. Тому невжиття дій щодо повернення дебіторської заборгованості, факт існування якої не підтверджується належними та допустимими доказами, не може слугувати підставою для притягнення до субсидіарної відповідальності.

Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що ліквідатором не надано належних та допустимих доказів на підтвердження обставин, що свідчили б про доведення ТОВ "Ренді" до банкрутства, не доведено вини засновників та керівників боржника у банкрутстві підприємства, а тому відсутні підстави для задоволення заяви ліквідатора банкрута про покладення субсидіарної відповідальності на ОСОБА_1 та ОСОБА_2 за зобов'язаннями ТОВ "Ренді".

Не погоджуючись з постановою суду апеляційної інстанції, ліквідатор звернувся з касаційною скаргою, в якій просив її скасувати, а ухвалу місцевого господарського суду залишити в силі.

ОЦІНКА СУДУ

Скасовуючи постанову суду апеляційної інстанції і залишаючи в силі ухвалу суду першої інстанції, КГС ВС зазначив про таке.

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійним цивільно-правовим видом відповідальності, який за заявою ліквідатора покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, за наявності підтвердження вини зазначених осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності. Для застосування такої відповідальності необхідним є встановлення судом складових елементів господарського правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення.

Згідно з положеннями частини другої статті 614 ЦК України відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання, тобто цією нормою визначено презумпцію вини у разі порушення зобов'язання.

Так само і статтею 61 КУзПБ закріплено правову презумпцію субсидіарної відповідальності осіб, що притягуються до неї, складовими якої є недостатність майна ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів та наявність ознак доведення боржника до банкрутства.

Однак зазначена презумпція є спростовною, оскільки передбачає можливість цих осіб довести відсутність своєї вини у банкрутстві боржника та уникнути відповідальності. Спростовуючи названу презумпцію, особа, яка притягується до відповідальності, має право довести свою добросовісність.

Слід зауважити, що частина друга статті 61 КУзПБ має власну диспозицію (зміст) правопорушення: "банкрутство боржника з вини його засновників або інших осіб, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника...".

Проте законодавцем не конкретизовано, які саме дії чи бездіяльність становлять об'єктивну сторону такого правопорушення. Тож, вирішуючи питання щодо кола обставин, які мають бути доведені суб'єктом звернення (ліквідатором) та, відповідно, підлягають встановленню судом для покладення субсидіарної відповідальності, слід брати до уваги також положення частини першої статті 215 ГК України та підстави для порушення справи про банкрутство, з огляду на які такими діями можуть бути, зокрема, прийняття суб'єктами відповідальності рішення, вказівок на вчинення майнових дій чи бездіяльності боржника щодо захисту власних майнових інтересів юридичної особи боржника на користь інших юридичних осіб, що мало наслідком настання неплатоспроможності боржника тощо. Такий обов'язок встановлено частиною другою статті 59 КУзПБ.

Ненадання ліквідатору керівниками банкрута первинних фінансових документів боржника, аби визначити підстави для стягнення дебіторської заборгованості

за умови істотного розміру цієї заборгованості в структурі активів боржника вважаються бездіяльністю, яка не відповідає інтересам цієї юридичної особи та є недобросовісною, вчиненою на шкоду кредиторам банкрута, і не дає змогу ліквідатору здійснити дії з повернення цієї дебіторської заборгованості. Тобто бездіяльність відповідачів, що виявилась у непередбаченні документів, унеможливила реалізацію активів боржника у вигляді дебіторської заборгованості та наповнення ліквідаційної маси, що спростовує висновки суду апеляційної інстанції про недоведеність причинного зв'язку між діями щодо приховування документів та доведенням боржника до банкрутства.

Слід зауважити, що банкрутство (неплатоспроможність) не є одномоментним процесом, а суд лише констатує цей стан, до якого призводять дії (бездіяльність) у широкому часовому проміжку.

Крім того, тлумачення частини другої статті 61 КУзПБ свідчить про відсутність заборони для покладення субсидіарної відповідальності на суб'єктів відповідальності, якщо на час порушення/здійснення провадження у справі про банкрутство їх повноваження припинилися. Час, що минув з дати припинення повноважень суб'єктів відповідальності до дати порушення справи про банкрутство боржника, не є вирішальним чинником, що впливає на встановлення складу об'єктивної сторони правопорушення, однак має враховуватися судами поряд з іншими обставинами справи при встановленні причинно-наслідкового зв'язку між винними діями суб'єкта відповідальності та настанням негативних наслідків у боржника, які є підставою для покладення субсидіарної відповідальності (зокрема, встановлення обставин щодо можливості усунення таких негативних наслідків іншими посадовими особами боржника, які були наділені управлінськими функціями щодо боржника після припинення повноважень суб'єкта відповідальності, однак не вчинили належних дій з усунення негативних наслідків).

Необхідно підкреслити, що законодавство України про неплатоспроможність понад 20 років містить положення стосовно субсидіарної відповідальності.

Ураховуючи наведене, КГС ВС дійшов висновку, що ліквідатором у заяві про покладення субсидіарної відповідальності викладено всі складові елементи цього господарського правопорушення, а судом першої інстанції їх розглянуто та ухвалено обґрунтоване рішення про стягнення з відповідачів відповідних сум. Водночас судом апеляційної інстанції неправильно застосовано приписи частини другої статті 61 КУзПБ.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 09.12.2021 у справі № 916/313/20 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101989964>.

* * *

КГС ВС переглянув за касаційною скаргою ОСОБА_1 постанову Північного апеляційного господарського суду від 24.05.2021 та ухвалу Господарського суду Київської області від 15.02.2021 у справі № 911/1810/18 (911/3398/20) про банкрутство ТОВ "Українсько-німецьке спільне підприємство "Шмайсер" (далі – ТОВ "УНСП "Шмайсер") і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Постановою Господарського суду Київської області від 27.07.2020 ТОВ "УНСП "Шмайсер" визнано банкрутом і відкрито ліквідаційну процедуру.

Ліквідатор банкрута звернувся до господарського суду із заявою про покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями банкрута на осіб, які є його учасниками та (або) виконували повноваження керівника, та стягнути з них солідарно на користь ТОВ "УНСП "Шмайсер" 3 746 144,99 грн.

Заява обґрунтована тим, що внаслідок дій та бездіяльності зазначених осіб ТОВ "УНСП "Шмайсер" було доведено до банкрутства. Ліквідатор стверджував про наявність вини у діях та бездіяльності керівника й учасника ОСОБА_3, що полягали у незабезпеченні збереження документації та майна боржника, невжитті заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості, ненаданні на неодноразові вимоги ліквідатора документів, які підтверджують право вимоги до дебіторів боржника, нескликанні зборів учасників ТОВ "УНСП "Шмайсер", несвоєчасному поданні до відповідних державних органів фінансової звітності, невжитті заходів щодо звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство тощо. Вина інших учасників у доведенні ТОВ "УНСП "Шмайсер" до банкрутства полягала у бездіяльності у вигляді ухилення від участі в управлінні та проведенні загальних зборів учасників товариства, нестворення та не визначення повноважень відповідних контрольних органів товариства, нестворення резервного (страхового) фонду товариства, неприйняття рішень щодо звільнення та притягнення до майнової відповідальності керівника боржника тощо.

Ухвалою Господарського суду Київської області від 15.02.2021, залишеною без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 24.05.2021, заяву ліквідатора ТОВ "УНСП "Шмайсер" задоволено. Покладено субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями ТОВ "УНСП "Шмайсер" на ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_1. Стягнуто з них солідарно на користь ТОВ "УНСП "Шмайсер" 3 746 144,99 грн.

Не погоджуючись з ухваленими судовими рішеннями, ОСОБА_1 звернулася з касаційною скаргою, просила їх скасувати і ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні заяви ліквідатора.

ОЦІНКА СУДУ

Залишаючи без змін оскаржувані судові рішення, КГС ВС зазначив про таке.

Відсутність в осіб, які притягуються до субсидіарної відповідальності, зацікавленості в наданні документів, що відображають реальний стан справ і дійсний господарський оборот, не повинна знижувати правову захищеність кредиторів під час необґрунтованого порушення їх прав. Тому, якщо ліквідатор з посиланням на ті чи інші докази належно обґрунтував наявність підстав для притягнення особи до субсидіарної відповідальності та неможливість погашення вимог кредиторів унаслідок її дій (бездіяльності), на неї переходить тягар спростування цих тверджень ліквідатора. Зважаючи на це, особа має довести, чому письмові документи та інші докази ліквідатора не можуть бути прийняті на підтвердження його доводів, надавши свої докази і пояснення.

Отже, якщо дії особи, які мали вплив на економічну (юридичну) долю боржника, викликають об'єктивні сумніви в тому, що вона керувалася інтересами боржника, на неї переходить тягар доведення того, що результати зазначених дій стали наслідком звичайного господарського обороту, а не викликані використанням нею своїх можливостей, що стосуються визначення дій боржника як таких, що вчинені на шкоду інтересам боржника та його кредиторів. У такому разі небажання особи, яка притягується до субсидіарної відповідальності, надати суду докази має кваліфікуватися згідно із частиною другою статті 74 ГПК України виключно як відмова від спростування фактів, на наявність яких аргументовано з посиланням на конкретні документи вказує процесуальний опонент. За статтею 13 ГПК України особа, що бере участь у справі, яка не вчинила відповідних процесуальних дій, несе ризик настання наслідків такої своєї поведінки.

За змістом частини другої статті 61 КУзПБ суд оцінює істотність впливу дій (бездіяльності) третіх осіб на становище боржника, перевіряючи наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) цих осіб та фактичною неплатоспроможністю боржника (доведенням його до банкрутства).

Об'єктом оцінки суду в цьому випадку є надані ліквідатором докази на підтвердження доведення боржника до банкрутства діями чи бездіяльністю третіх осіб, до яких належить, зокрема (але не виключно), звіт за результатами проведеного аналізу фінансово-господарського стану боржника, складений відповідно до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності.

КГС ВС неодноразово зазначив, що норми частини другої статті 61 КУзПБ не встановлюють ознак доведення до банкрутства, які можуть стати підставою для покладення субсидіарної відповідальності на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника. Саме детальний аналіз ліквідатором фінансового стану банкрута у поєднанні з дослідженням ним підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство дасть змогу ліквідатору банкрута виявити наявність чи відсутність дій засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, щодо доведення до банкрутства юридичної особи.

Водночас чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб з наявністю вироку у кримінальній справі щодо таких осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в цьому випадку особи згідно із спеціальним приписом законодавства про банкрутство притягуються до цивільної відповідальності у формі солідарного стягнення.

КГС ВС враховує, що однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт б частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Статтею 61 КУзПБ закріплено правову презумпцію субсидіарної відповідальності осіб, що притягуються до неї, складовими якої є недостатність

майна ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів та наявність ознак доведення боржника до банкрутства.

Однак зазначена презумпція є спростовною, оскільки передбачає можливість цих осіб довести відсутність своєї вини у банкрутстві боржника та уникнути відповідальності. Спростовуючи названу презумпцію, особа, яка притягується до відповідальності має право довести свою добросовісність.

Водночас, володіючи правом та можливістю скликати загальні збори учасників товариства, учасники боржника – ОСОБА_4, ОСОБА_5 , ОСОБА_6, ОСОБА_1 протягом тривалого часу не вчиняли жодних дій щодо їх скликання, в тому числі з метою вирішення питань щодо звільнення та/або притягнення до майнової відповідальності керівника боржника тощо.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 17.11.2021 у справі № 911/1810/18 (911/3398/20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102220149>.

Огляд практики застосування Верховним Судом норм про субсидіарну відповідальність у справах про банкрутство (актуальна судова практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за липень – грудень 2021 року / упоряд. управління забезпечення роботи судової палати для розгляду справ про банкрутство КГС ВС. Київ, 2022. 31 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua